

wspólnego ich rozwiązywania. U nikogo nie budzi wątpliwości fakt, że rozwiązanie nagromadzonych problemów jest niemożliwe bez zgodnego współdziałania nauk przyrodniczych, technicznych, ekonomicznych i społeczno-prawnych. Badając problemy społeczno-ekologiczne, uświadamiamy sobie ich interdyscyplinarny charakter. Przy czym istotą jest nie tylko interdyscyplinarne rozwiązywanie istniejących zjawisk negatywnych, lecz również rozumne łączenie nagromadzonej wiedzy naukowej. Syntezę tej wiedzy stanowi teoria noosfery.

Problem wzajemnych stosunków istot żywych i przyrody był rozważany przez antycznych myślicieli i filozofów (Arystoteles, Hipokrates i in.). Ekologia we współczesnym rozumieniu zaczęła się rozwijać od XX w., gdy ludzie uświadomili sobie niemożność aktywnego opanowania przyrody bez uwzględnienia jej prawidłowości i poczuli zagrożenie swego istnienia. Fazy rozwoju ekologii są następujące: zbadanie (poznanie) środowiska bytowania poszczególnych gatunków i ich stosunków z innymi gatunkami; zbadanie (poznanie) ekosystemu obejmującego wzajemne oddziaływanie organizmów i wszystkich elementów otaczającego środowiska; poznanie wzajemnego oddziaływania ekosystemów; poznanie biosfery; poznanie sytuacji człowieka w biosferze¹.

Problematyka społeczno-ekologiczna stała się przedmiotem badań naukowych w początkach lat sześćdziesiątych, przenikając najpierw do sfery polityki. Później nastąpiło naukowe podejście do problematyki społeczno-ekologicznej jako fenomenu całościowego. W latach siedemdziesiątych prace naukowe były skierowane głównie na wykazywanie strat powodowanych w przyrodzie przez działalność ludzką, a także na poprawianie błędów i opracowanie norm i standardów ekologicznych. Działalność skierowana na ochronę przyrody była związana przede wszystkim ze światem zjawisk przyrodniczych. „Staramy się walczyć ze skutkami – zauważył uczony rosyjski M. Lemieszew – nie zwracając uwagi na głębokie prawidłowości historycznego już procesu wzajemnego oddziaływania przyrody i społeczeństwa”².

W tym okresie wiedza społeczno-ekologiczna nie była przedmiotem analizy w literaturze radzieckiej. „Ekologizacja” wiedzy zaczęła zajmować miejsce wiodące dopiero na przełomie lat osiemdziesiątych. Różnorodne aspekty problematyki społeczno-ekologicznej znalazły odbicie w pracach naukowych uczonych radzieckich i zagranicznych. Czynnikiem inspirującym rozpatrywanie problemów ekologicznych w nowym kształcie stały się ruchy i organizacje społeczne zaniepokojone stanem otaczającego środowiska.

Problemom wzajemnego oddziaływania przyrody i społeczeństwa poświęcono niemało prac naukowych, zawierających oryginalne wnioski i uogólnienia

¹ D. Ż. Markowicz, *Socyjalnaja ekologija*, Moskwa 1991.

² M. Lemieszew, *Ekonomika i ekologija: rokowej konflikt i jego razrieszenije*, „Woprosy ekonomiki” 1990, nr 11.

o charakterze metodologicznym³. Większość prac była skierowana na opracowanie teoretycznych podstaw optymalizacji wzajemnego oddziaływania przyrody i społeczeństwa. Wielu znanych badaczy przyrody i większość metodologów oraz filozofów uważa, że współczesna ekologia już przekroczyła ramy odrębnej konkretnej dyscypliny naukowej, a problemy ekologii przekształcają się w problemy kompleksowe, w których realizacji powinny uczestniczyć niemal wszystkie podstawowe kierunki współczesnej nauki o profilu humanistycznym i przyrodniczym. Do przedstawicieli takiego punktu widzenia należą: P. Ages, M. I. Budyko, P. W. Garkowienko, E. W. Girusow, A. A. Goriełow, W. P. Kaznaczejew, A. W. Kacura, M. M. Kaszmiłow, I. D. Łaptiew, W. A. Łoś, N. M. Mamiedow, I. W. Nowik, N. F. Rejmiers, I. T. Frołow i inni.

Ekologia społeczna zyskuje status światopoglądu współczesnej ludzkości dążącej do uniknięcia niebezpieczeństwa „katastrofy ekologicznej”. Z tego stanowiska jest uzasadniana konieczność nie tylko gruntownej modyfikacji systemu gospodarczego współczesnych społeczeństw, ale i stylu myślenia, „ekologizacji” nauk przyrodniczych, społecznych i technicznych, opracowania gruntownie nowej „świadomości ekologicznej” i „światopoglądu ekologicznego”⁴.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ NAUKI SPOŁECZNO-EKOLOGICZNEJ

Obecnie powszechnie się uważa, że źródła i perspektywy rozwiązania problemu ekologicznego, na równi z właściwościami struktury społeczno-gospodarczej, wiążą się z takimi właściwościami ludzi, jak zrozumienie autonomicznej wartości przyrody, respektowanie zjawisk biosfery i odpowiedzialność przed przyszłymi pokoleniami.

Rozwiązanie problemu ekologicznego wymaga przyjęcia wielu pilnych środków. Potwierdziło to Międzynarodowe Forum ONZ w sprawie środowiska naturalnego i rozwoju, które odbyło się w Rio de Janeiro w 1992 roku⁵.

Dotychczas nie uwzględniano faktu, że postęp gospodarczy był osiąganym kosztem regresu ekologicznego. Większość polityków i menadżerów wyróżnia się technokratycznym spojrzeniem na stan świata. Ich pogląd na postęp nie uwzględnia spojrzenia całościowego.

W warunkach obecnego zagrożenia ekologicznego ludzie odkryli nowe pojęcie świata naturalnego i swego w nim miejsca. Pogłębiające się niszczenie planety

³ *Problemy formowania ekologicznej świadomości w warunkach ekologicznego ryzyka. Tezy referatów na konferencję naukową nt. Problemy świadomości w ojczyznej i zagranicznej filozofii XX w.*, Katedra Filozofii IWGUniwers., Iwanowo 1994.

⁴ Do tego kierunku można zaliczyć takich uczonych, jak: A. Gor, U. Douglas, S. Mukeridge, L. Mumford, A. Peccei, C. Radge, T. Rozzak, C. Rat, A. Toffler, D. Chorafos i inni.

⁵ *Programma diejatwij. Powiastka dnia na XXI wiek i drugije dokumenty konfieriency w Rio de Janeiro*. Publikacja Centrum „A nasze obszczeje buduszczeje”, 1993, s. 1.

stało się podstawą ewolucji ludzkiej świadomości. Przejawia się to przede wszystkim wiarą w rozum człowieka, w „pojawienie się nowego człowieka noosfery”. Uznawszy jedność i wzajemną więź ze światem przyrody, możemy zrozumieć swoje miejsce we wszechświecie. Noosferyczny człowiek będzie osobiście odpowiedzialny za rozwój stosunków w systemie „społeczeństwo–przyroda”.

Postęp w ekologicznej świadomości wiąże się z globalną informatyzacją współczesnego społeczeństwa. Pod względem jakościowym sfera informacyjna stanowi przesłankę stworzenia noosferycznej rzeczywistości. Jednakże informatyzacja tylko w jedności z ekologizacją świadomości może zapobiec katastrofie ekologicznej. Chodzi o wzajemne więzi i oddziaływanie tych procesów charakteryzujących początek przejścia ludzkości do noosferycznej egzystencji.

Teoria noosfery, której podstawy zostały stworzone w pracach Teilharda de Chardina, E. Leroya i W. I. Wiernadskiego, obecnie jest intensywnie rozwijana przez wielu autorów, ale najbardziej systemowo, w moim przekonaniu, jest ona przedstawiona w pracach A. D. Ursula. Według Teilharda de Chardina, noosfera to „zharmonizowana wspólnota świadomości, ekwiwalentna swego rodzaju nadświadomości”, u Leroya – wspólnota „myśl–działanie”. Noosfera to jakościowe systemowe tworzenie. Określenie Wiernadskiego ma charakter naukowy i praktyczny: „noosfera jest nowym zjawiskiem geologicznym na naszej planecie. W niej po raz pierwszy człowiek staje się największą siłą geologiczną. Musi on swoją pracą i myślą przebudowywać obszar swego życia w sposób gruntowny w porównaniu z tym, co było wcześniej. Przed nim odkrywają się coraz bardziej i szerzej twórcze możliwości”.

DROGI KSZTAŁTOWANIA ŚWIADOMOŚCI EKOLOGICZNEJ. SFERY EKOLOGIZACJI ŚWIADOMOŚCI

W preambule do *Globalnego Programu Działań „Agenda 21”*, podstawowego dokumentu przyjętego na konferencji ONZ w sprawie środowiska naturalnego i rozwoju, która odbyła się w Rio de Janeiro w czerwcu 1992 r., podkreślono, że jedynym sposobem zapewnienia sobie bezpiecznej przyszłości jest kompleksowe i skoordynowane rozwiązywanie problemów otaczającego środowiska i rozwoju gospodarczego. Dzięki problematyce ekologicznej stał się oczywistym fenomenem jedności współczesnej cywilizacji.

Obecna epoka pozostanie w historii okresem uświadamiania sobie przez ludzkość globalnego zagrożenia ekologicznego. W historii ludzkości nieraz zdarzały się katastrofy przyrodnicze: wybuchy wulkanów, trzęsienia ziemi, powodzie, posuchy, epidemie. Jednakże sytuacja, z którą ludzkość zderza się obecnie, jest jakościowo odmienna. Odmienność ta polega nie tyle na skali zagrożenia planety, ile na tym, że niszczenie środowiska bytowania człowieka jest dokonywane przez niego samego.

Niszczenie przez ludzi podstaw swojej egzystencji stawia przed nauką szereg fundamentalnych zagadnień. Dotyczy to przede wszystkim podstawowych sfer ludzkiej działalności, ich treści i kierunku. Nauka jest jednym z systemotwórczych czynników cywilizacji współczesnej. Poszukiwanie alternatywnych dróg dalszego rozwoju społeczeństwa jest niemożliwe bez zmian aksjologicznych podstaw nauki, jej prawdziwej humanizacji i ekologizacji.

Kryzysowi ekologicznemu były poświęcone dwie pierwsze publikacje Klubu Rzymskiego – *Granice wzrostu* D. Medowsa i *Ludzkość w punkcie zwrotnym* M. Mesarowicza i E. Pestela.

Szczegółowa analiza pokazuje, że w zakresie zasobów i stosunków ekologicznych planeta nie wytrzyma nacisku potrzeb, jeżeli kraje rozwijające się, słusznie uważające za konieczne podniesienie poziomu życia swoich narodów, pójdą drogą, jaką szły kraje rozwinięte. Potrzebny jest nowy model rozwoju gospodarczego oraz podziału zasobów produkcyjnych, oparty na znacznie silniejszych dźwigniach centralnej regulacji na szczeblu poszczególnych państw i całej społeczności światowej. Takie regulowanie nieuchronnie musiałyby opierać się przede wszystkim na zintegrowanych interesach całego społeczeństwa światowego, a dopiero potem na interesach poszczególnych krajów, przedsiębiorców i ich grup. Żeby osiągnąć trwały wzrost oraz wyższy poziom życia dla wszystkich narodów, w Deklaracji KOSR–92 podkreślono, że państwa powinny ograniczać i eliminować modele produkcji i spożycia nie sprzyjające trwałemu wzrostowi.

Zatem droga, którą kraje rozwinięte doszły do swojej pomyślności, jest nie do przyjęcia dla całej ludzkości. W końcu XX w. człowiek coraz bardziej uświadamia sobie, że zniszczenia to nie fatalistyczna nieuchronność, lecz wynik jego własnej działalności, którą można i należy gruntownie zreorganizować. Ludzie muszą przezwyciężyć paraliżujące ich uczucie bezsilności i niemożności wpływania na rozwój wydarzeń. Zmiany muszą najpierw nastąpić w nauce.

Ekologizacja nauki jest uwarunkowana przesłankami obiektywnymi i subiektywnymi, związanymi z głęboką jednością procesów społeczno-przyrodniczych, z fundamentalnymi zasadami ekologicznie zrównoważonego rozwoju.

Współczesna ekologia stanowi kompleksowy kierunek naukowy obejmujący wiele intensywnie rozwijających się dziedzin, jak ekologia ogólna, ekologia człowieka, ekologia społeczna, agroekologia, ekologia inżynierska i inne. Podstawę wszystkich dyscyplin ekologicznych stanowi pojęcie ekosystemu. Współczesna ekologia jest jednym z podstawowych czynników integracji nauk społecznych, przyrodniczych i technicznych, syntezy wiedzy o człowieku, społeczeństwie i przyrodzie.

Ekologia występuje jako fenomen samoświadomości cywilizacji, kwintesencja współczesnego etapu rozwoju kultury duchowej, sprzyjająca ukazaniu autentycznego statusu człowieka w świecie. Radykalny zwrot w uświadomieniu problemów cywilizacji polega na tym, że warunkiem jej istnienia staje się nie bez-

duszny rozwój sztucznych systemów, lecz ich harmonijne przenikanie i wzajemne więzi z systemami naturalnymi.

Podstawowe tezy ekologizacji dotyczą konieczności uwzględniania czynników przyrodniczych, dążenia nie do „zwyciężyć”, lecz zrozumieć przyrodę. Nauka ekologiczna jest powołana do przezwyciężenia alienacji ludzi z przyrody, przywrócenia w nich poczucia, że rodzaj ludzki jest częścią przyrody i dzieli z nią wspólny los. Jest to prawdziwie naukowe podejście do problemu zapewnienia ludzkości przetrwania.

Obecnie ludzkość weszła w nową erę, w której postęp nie może być nadal mierzony tylko tempem wzrostu gospodarczego. Nie odrzucając tradycyjnych wartości gospodarczych i orientacji na stały postęp, zwolennicy ekologizacji dążą do uwzględniania czynników ekologicznych w rozwijaniu różnych stron ludzkiej działalności. Poszukiwanie form i metod realizacji tego nastawienia jest jednym z aktualnych problemów współczesnej nauki. Przed uczonymi staje zadanie nie tylko ekologizacji nauki, lecz i kierowania postępem technicznym w sposób do przyjęcia pod względem ekologicznym.

W dokumentach ONZ dotyczących otaczającego środowiska i rozwoju (Rio de Janeiro–92) przedstawiono koncepcję ekologicznie zrównoważonego rozwoju mającego dwa cele, a mianowicie: przy uwzględnieniu ograniczeń w zakresie zasobów, demografii i ekologii tak regulować produkcję i konsumpcję, żeby zapewnić nadający się do przyjęcia poziom życia obecnych pokoleń i zachować perspektywę normalnego życia dla przyszłych pokoleń.

Autorzy pracy *Problemy ekologii Rosji*⁶, uznając znaczenie strategii ekologicznie zrównoważonego rozwoju dla okresu przejściowego, wiążą przeżycie ludzkości w odległej przyszłości z realizacją przedstawionej koncepcji bezpieczeństwa ekologicznego, akcentującej zagadnienia regulacji ludności planety. W Rosji, tak jak i w innych krajach, aktualne jest zadanie przejścia do trwałego wzrostu, bezpiecznego pod względem ekologicznym; komplikuje je przede wszystkim niezadowalający stan otaczającego środowiska i głęboki kryzys gospodarczy. Istnieją jednocześnie oczywiste i sprzyjające czynniki, którymi dysponuje Rosja dla rozwiązania tego zadania w przyszłości – to poważne zasoby naturalne, w tym surowców kopalnych, terytorium pojemne ekologicznie, doświadczenie w regulowaniu gospodarki przez państwo itd. Do warunków niezbędnych dla efektywnego wykorzystania tych możliwości należy zapewnienie bezpieczeństwa narodowego państwu łącznie z ochroną zasobów przyrodniczych kraju, niedopuszczenie do „importu” odpadów radioaktywnych i brudnych technologii, konsekwentnie i w sposób sprzężony realizowana ekologia wszystkich stron życia społeczeństwa – naukowo-technicznej, produkcyjnej, komunalno-bytowej itd. Wśród warunków

⁶ K. S. Łosiew, W. G. Gorszkow, M. C. Zalichanow, W. I. Daniłow-Daniljan, I. T. Gawriłow, G. N. Gołubiew, W. F. Grakowicz, *Problemy ekologii Rosji*, Moskwa 1993.

znaczące miejsce zajmuje świadomość społecznych, politycznych, prawnych i organizacyjnych przesłanek rozwoju ruchu ekologicznego w Rosji.

Wykonanie tego zadania jest niemożliwe bez udziału nauki obejmującej, po pierwsze, krytyczne przewartościowanie działalności poprzednich struktur państwowych i ochrony przyrody; po drugie, analizę możliwości obecnych rządowych i pozarządowych organizacji ekologicznych w nowej zaostrzonej sytuacji ekologicznej; po trzecie, ustalenie perspektyw ich rozwoju i oddziaływania na procesy socjoprzyrodnicze.

W federalnym, celowym i kompleksowym programie naukowo-technicznym pt. *Ekologiczne bezpieczeństwo Rosji* podkreślono wagę analizy bazy społecznej i prognozy rozwoju ruchów ekologicznych⁷.

Ruch ekologiczny jest wieloaspektowy, ponieważ wiąże się z całym kompleksem otaczającego środowiska przyrodniczego, z wszystkimi procesami poznawania i szukania sposobów rozwiązywania tych problemów. Ilościowe i jakościowe „parametry” ruchu ekologicznego w dużej mierze zależą od stopnia uświadomienia przez społeczeństwo konieczności ekologizacji różnych jego sfer, a w konsekwencji i od ujęcia kształcenia i wychowania ekologicznego, skierowanych na tworzenie kultury ekologicznej. Jednakże, pomimo działań podejmowanych przez wiele organów ochrony przyrody oraz zespołów naukowych i pedagogicznych nie ma na razie jednolitego kształcenia i wychowania ekologicznego, nie opracowano też całościowej koncepcji kształtowania kultury ekologicznej. Konieczne jest współdziałanie struktur państwowych, społecznych i innych samodzielných.

W ostatnich latach w Rosji oraz za granicą zorganizowano szereg sympozjów, konferencji naukowych i „okrągłych stołów” na temat współdziałania człowieka i społeczeństwa z przyrodą, tworzenia i przygotowania kadr w dziedzinie ochrony środowiska, postępu naukowo-technicznego w ekologii. Na przykład w Austrii w listopadzie 1992 r. odbyła się konferencja naukowa nt. *Stan ekologii w Centralnej i Wschodniej Europie*. Przedstawiciele Rosji występujący na konferencji skupili się na trudnościach rozwoju „ruchu zielonych” w kraju. Na spotkaniu w sprawach bezpieczeństwa ekologicznego Rosji w końcu 1992 r. w Moskwie dyskutowano zagadnienie stanu i perspektyw ruchu ekologicznego w kraju i w różnych jego regionach. Jednakże w literaturze naukowej brakuje prac poświęconych analizie istniejących form współdziałania różnych sił ekologicznych kraju – państwowych, społecznych, amatorskich (samorządnych), naukowych oraz proponujących najbardziej efektywne formy ich współpracy. Konieczna jest systematyczna analiza ruchu ekologicznego jako ruchu społecznego, jego struktury, sprzeczności i tendencji, na podstawie której można by prognozować dalszy rozwój ruchu ekologicznego w Rosji. Wpływ ruchu ekologicznego na tworzenie kultury

⁷ *Ekologičeskaja bezopasnost' Rossii i rynočnéje otnoszenija*, Moskwa 1993.

ekologicznej ludności jest słaby, nie są określone przyszłościowe kierunki udziału ruchu ekologicznego w naprawie i utrzymaniu otaczającego środowiska przyrodniczego. Dla zrozumienia zjawiska ruchu ekologicznego i współczesnej sytuacji ekologicznej szczególne znaczenie mają fundamentalne idee W. I. Wiernadskiego i Teilharda de Chardina o noosferze, N. N. Mojsiejewa o koewolucji, D. S. Lichaczewa o stosunku ekologii i kultury. Można całkowicie zgodzić się z poglądem D. S. Lichaczewa, że ekologia nie jest po prostu nauką interdyscyplinarną, lecz „problemem kultury ludzkiej w całości. Przyczyny zagłady systemów biologicznych i ekologicznych w ludzkich wartościach kulturowych są te same, głównie w kulturowej sferze społeczeństwa, w szczególności w jego kulturze moralnej. Jeżeli stan kultury nie będzie się poprawiać w naszym kraju, nie poprawi się sytuacji w ekologii”.

EKOLOGIA SPOŁECZNA I KONCEPCJA EKOLOGICZNIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU „AGENDA 21”

W dokumentach końcowych Konferencji ONZ na temat otaczającego środowiska (Rio de Janeiro 1992 r.) określono główne zadania XXI w. – drogę do ekologicznie zrównoważonego rozwoju cywilizacji. Szczególne nadzieje w tej dziedzinie są łączone z kręgami naukowymi i technicznymi przy współdziałaniu z rządami i społeczeństwem w zakresie wszystkich problemów otaczającego środowiska. Poznanie praw współczesnej przyrody i społeczeństwa przez ekologię społeczną wskazuje, że podstawą stworzenia koncepcji trwałego rozwoju musi być właśnie ekologia. Ekologicznie zrównoważony rozwój społeczeństwa wielu uczonych widzi jako drogę tworzenia noosfery, ale na tej drodze ogromne znaczenie ma zrozumienie istoty techniki i istoty samego człowieka. W związku z tym N. N. Mojsiejew zauważa, że etap przechodzenia do epoki noosfery wymaga poznania samego Człowieka, jego istoty, a istotę człowieka określa się za pośrednictwem jego postępowej działalności. Podmiotem nie kończącego się postępu jest ludzkość. Postęp wiąże się z przyrodą i jest osiągalny jej kosztem. Cenę postępu określa stopień szkody wyrządzonej przyrodzie w wyniku oddziaływania antropocentrycznego. Nie można uznać za postępową działalność prowadzącą do degradacji i zniszczenia przyrody. Dziś wielu uczeni stwierdzają, że dawna droga superindustrialnego rozwoju cywilizacji stała się drogą powolnej śmierci fizycznej i duchowej, drogą narastającej groźby klęski przyrody i człowieka, a potem i jego nieuchronnej genetycznej degeneracji. Dotychczas ludzkość przeobrażała i pokonywała przyrodę, ale nadszedł czas przeobrażania samego człowieka. Obecnie zagrożenie wychodzi od samego człowieka, lecz i dalsze istnienie ludzkości zależy od samoświadomości i rozumu, dlatego „gdzie niebezpieczeństwo tam wzrasta i wybawca”.

Główną przyczyną dysharmonii społeczeństwa i przyrody jest ekologicznie nieprzemyślana działalność produkcyjna, której towarzyszy wzrost gospodarczy. Rosnące dążenie do bogacenia się kosztem eksploatacji bogactw naturalnych, a także nieprzerwany przyrost ludności prowadzą do niebezpiecznego niszczenia biosfery. Jeżeli te procesy nie będą wstrzymane, to katastrofa cywilizacji będzie nieodwracalna już w bliskiej przyszłości. Konieczne jest zatem przyjęcie nowej strategii rozwoju obowiązującej wszystkie kraje świata jako drogi ratowania ludzkości. Model takiego rozwoju w głównych zarysach został przedstawiony na światowym forum w Rio de Janeiro (1992 r.) i określony jako model ekologicznie zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*). Główne jego założenia odnoszące się do sytuacji w Rosji są następujące:

1. Zapewnienie ekologicznie bezpiecznego trwałego wzrostu w warunkach stosunków rynkowych, zorientowanego na osiągnięcie dobrobytu gospodarczego połączonego z ekologicznym bezpieczeństwem Rosji.

2. Ochrona środowiska bytowania człowieka, obejmująca zachowanie zdrowego środowiska, poprawę jakości życiowo koniecznych komponentów – produktów spożywczych, wody pitnej, powietrza atmosferycznego w połączeniu z wychowaniem i kształceniem ekologicznym ludności.

3. Uzdrawienie (odtworzenie) zniszczonych ekosystemów w niekorzystnych pod względem ekologicznym regionach Rosji, w których w pierwszej kolejności uwagę poświęca się zachowaniu i odtworzeniu unikalnych kompleksów przyrodniczych i krajobrazów (jeziora Bajkał, Onega i Ładoga, Zatoka Newska, Wołga, Morze Czarne i Kaspijskie, rejon Dalekiej Północy, strefy sanatoryjno-uzdrowskie).

4. Udział w rozwiązywaniu problemów globalnych, przewidujący międzynarodową współpracę w zakresie ochrony i odtworzenia ekosystemu ziemi, obejmujący ochronę różnorodności biologicznej (*bioraznoobrazije*) i warstwy ozonowej; zapobieganie antropogenicznym zmianom klimatu; ochronę lasów i zalesienia terenów; zapewnienie bezpiecznego niszczenia broni chemicznej i jądrowej; rozwiązywanie międzypaństwowych problemów ekologicznych (zanieczyszczenia transgraniczne, problemy Mórz – Bałtyckiego, Kaspijskiego, Czarnego i Aralskiego, regionu arktycznego); odtworzenie ekosystemu i gatunkowego składu hydrobiontów Morza Azowskiego; rozwiązanie problemów oceanu światowego.

Aktualność problemu ochrony otaczającego środowiska, irracjonalnego wykorzystania zasobów przyrody jest warunkowana tym, że współczesne społeczeństwo w warunkach rynkowych zaczyna odczuwać coraz większą trwogę z powodu rozrzućnego wykorzystywania zasobów przyrody i ziemi, a także w związku z tym, że wydobywaniu zasobów naturalnych i produkcji towarzyszą zniszczenia. Stają się całkowicie lub częściowo niezdatne do użytku gleby, wody, fauna oraz inne składniki przyrodniczych źródeł życia i dobrobytu człowieka.

Współczesna technika dysponuje możliwością zarówno ogromnego rozkwitu społeczeństwa w przyszłości, jak i groźbą kompletnej samozagłady. Konieczne jest zrozumienie, że wszystkie mechanizmy stworzone przez człowieka muszą stać się środkami realizacji celów ustalonych ludzką wolą i rozumem. Człowiek, a nie technika, musi stać się podstawowym źródłem wartości, jako istota zdolna zapewnić rozumne łączenie potrzeb życiowych z możliwościami przyrody.

Na XIX nadzwyczajnej sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ (23 czerwca 1997 r.) podsumowano wyniki realizacji programu „Agenda 21”, przyjętego na konferencji w Rio de Janeiro w roku 1992. Na sesji stwierdzono, że w zakresie poprawy ekologii ziemi na razie nie zaszły jakościowe zmiany. Rosja zabiega o bezpieczne technologie ekologiczne oraz rozszerzenie wymiany międzynarodowej w tej dziedzinie z uwzględnieniem interesów wszystkich grup państw, łącznie z krajami o gospodarce przejściowej. W sesji uczestniczyło 185 państw. Dyskutowano palący problem uratowania ziemi od zanieczyszczeń i błędnego wykorzystania przyrody. W sprawie planu wspólnych działań dla zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego światowa społeczność porozumiała się pięć lat wcześniej na konferencji w Rio de Janeiro (1992). Podsumowując wyniki minionego pięciolecia, delegaci stwierdzili, że nie wykonano wielu zadań sformułowanych w Rio. Powodem szczególnego niepokoju jest (jak stwierdził prezydent Francji J. Chirac) wyczerpywanie się zasobów słodkiej wody na Ziemi. Zużycie wody podwaja się co dwa dziesięciolecia. W Afryce do końca wieku zasoby słodkiej wody na mieszkańca wyniosą czwartą część poziomu z 1950 r., w Azji i Ameryce Łacińskiej trzecią część. Według danych Światowej Organizacji Zdrowia, zanieczyszczenie wody jest przyczyną śmierci 25 milionów ludzi. Zaproponowano odbycie we Francji konferencji na temat środków ochrony zasobów słodkiej wody. Wiceprezydent USA Al Gore stwierdził, że emisja gazów do atmosfery wzrasta w rekordowym tempie i zaproponował Zgromadzeniu opracowanie porozumienia zobowiązującego rządy do zmniejszenia emisji gazów powodujących ocieplenie atmosfery.

Premier brytyjski A. Blair w swojej prognozie zauważył, że jeżeli emisja gazów „cieplarnianych” utrzyma się w dotychczasowym tempie, to w 2010 r. temperatura planety wzrośnie o 1–3 stopnie, a poziom oceanu światowego podniesie się o 1 metr. Blair wezwał kraje uprzemysłowione do zmniejszenia emisji szkodliwych gazów o 15% i obiecał, że Brytyjczycy będą o 20% mniej zatruwać atmosferę „gazami cieplarnianymi”.

Kanclerz H. Kohl zaproponował zawarcie porozumienia o ochronie oceanu światowego i stworzenie odrębnej organizacji światowej na podstawie Programu ONZ w sprawie otaczającego środowiska.

W odniesieniu do efektu cieplarnianego delegaci rosyjscy zaproponowali, żeby po 2000 roku nadać moc ustawy protokołowi dotyczącemu emisji gazów cieplarnianych do atmosfery. Wskazali również, że w Rosji wprowadzono różne instrumenty i środki zapewniające uwzględnianie czynników ekologicznych oraz

że są podejmowane środki umacniające prawne podstawy i odpowiedzialność za powodowanie szkód w otaczającym środowisku. Wśród głównych problemów ekologicznych Rosji wymieniono zanieczyszczenie powietrza atmosferycznego, niską jakość wody pitnej, zanieczyszczenie wód, gruntów i oceanu. Ministerstwo Zasobów Naturalnych Federacji Rosyjskiej i Państwowy Komitet ds. Ekologii stwierdziły, że w Rosji działa ekonomiczny mechanizm kontroli wykorzystywania przyrody, przewidujący opłaty za wszystkie czynniki zanieczyszczające przyrodę. W zakresie uregulowań prawnych tej problematyki Rosja jest prawie „w czołowie całej planety”.

Konieczny jest przegląd i przewartościowanie całego kompleksu istniejących powiązań i sprzeczności w systemie stosunków gospodarki i ekologii. Wraz z rozwojem produkcji przemysłowej stosunki gospodarcze stają się coraz bardziej regulatorem wszystkich innych stosunków w społeczeństwie, podstawą ich ukierunkowania i rozwoju. W ślad za terytorialnym i gospodarczym podziałem ziemi następował jej nowy podział – ekologiczny, przez włączanie do obrotu ziem najbardziej urodzajnych oraz maksymalnie możliwej ilości innych zasobów i terenów w krajach słabo rozwiniętych. Z powodu wyczerpywania zasobów naturalnych w dużej skali gospodarka nie może już odgrywać roli regulatora rozwoju społecznego, dlatego jej miejsce słusznie należy się ekologii. Rzeczą główną jest potrzeba określenia prawidłowej drogi rozwoju istniejących społeczeństw i całej cywilizacji, zapewnienie priorytetu interesów ekologicznych i społecznych w stosunku do gospodarczych, przy ich rozumnym, naukowo uzasadnionym kojarzeniu oraz zdecydowane przejście do nowej gospodarki ekologicznej i polityki społeczno-ekologicznej.

SUMMARY

Ecology is the science of nature conservation. It has also been practiced for several dozen years as a social discipline. It often appears as a motive in the work of more or less known researchers of this century. The paper discusses certain conceptions in social ecology on the basis of the texts of contemporary Russian authors that correspond to both global studies (the Rio de Janeiro conference) and those known only in Russia (Vernadskij).